

Мельник І.С.

кандидат психологічних наук, доцент;

Гловацька Л.В.

магістрант,

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ НА ВЗАЄМИНИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ГРУПІ ОДНОЛІТКІВ

Сьогодні збільшується число тривожних дітей, які відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю, емоційною нестійкістю. Тривожність як порушення емоційної сфери особистості є стійким утворенням, що зберігається протягом тривалого періоду часу і свідчить про недостатню пристосовність людини до тих чи інших соціальних ситуацій. Тривожність має яскраво виражену вікову специфіку, адже для кожного вікового періоду існують визначені області, об'єкти дійсності, які викликають підвищену тривогу, незалежно від наявності реальної загрози або тривожності як стійкого стану. Тому проблема дитячої тривожності і її своєчасної корекції на ранньому етапі є актуальною. Вирішення цієї проблеми у старшому дошкільному віці допоможе усунути проблеми розвитку особистості в період кризи семи років, труднощі прийняття на себе дитиною нових соціальних ролей у зв'язку з переходом з дитячого саду до школи, проблеми шкільної адаптації, успішності навчальної діяльності та формування соціальних вмінь та навичок.

У даний час зростає інтерес до вивчення проблеми тривожності. Це пов'язано з тим, що велика кількість дітей відчувають, емоційну напруженість, занепокоєння, тривогу і страхи. Як вказують літературні джерела, високий рівень тривожності відбивається на соціалізації дітей дошкільного віку. Крім того, підвищення рівня

тривожності викликає у дітей дошкільного віку часті ГРВІ та інші простудні захворювання. Як відомо, причинами виникнення високого рівня тривожності можуть служити занижена самооцінка, завищені вимоги дорослих тощо.

У дошкільному віці дитина розширює життєвий досвід, який може допомогти їй включитися в нові соціальні відносини, спільну діяльність, адаптуватися до умов, що змінилися, але він здатний привести і до негативних наслідків, що має велике значення для емоційно-особистісного досвіду дитини.

Формування повноцінної активної особистості має насамперед базуватись на вихованні у дитини почуття власної гідності, усвідомлення своєї самоцінності, поваги до себе, віри у власні сили. Проте, на заваді цьому інколи постає страх, тривога. Стурбованість, тривога, страх – це такі ж невід’ємні емоційні прояви нашого психічного життя, як радість, захоплення, гнів, здивування. Але при надмірній піддатливості до тривог, страхів, залежності від них суттєво змінюється поведінка людини, що позначається на встановленні нею міжособистісних взаємин. Вибір періоду дошкільного дитинства в нашому дослідженні обумовлений тим, що саме в дитинстві закладається фундамент для становлення повноцінної особистості, окрім того, у цей період можливо вже на початкових етапах розвитку стану тривожності допомогти дитині подолати її негативний вплив. Тим більше, що практика засвідчує: майже у кожного третього дошкільника наявні прояви тривожності.

Проблема тривожності особистості є однією з найважливіших і складних проблем сучасної психології. У науково-психологічній літературі існує велике різноманіття підходів як до самої проблеми тривожності, так і її соціально-психологічних детермінант (Л. Божович (адекватна й неадекватна тривожність), Р. Лазарус та Дж. Аверілл (концепція когнітивної оцінки й переоцінки), В. Мерлін, Я. Стреляу (психодинамічний підхід), О. Ранк (пологовий травматизм), Г. Салліван (енергетична концепція

тривожності), Ч. Спілбергер, Ю. Ханін (стресова обумовленість тривожності), А. Фрейд, Д. Бірлінгам (посттравматична обумовленість виникнення тривожності), К. Хорні (середовищна обумовленість тривожності)).

Тривожність проявляється в схильності відчувати тривожний стан в реальних або уявних ситуаціях, які суб'єктивно оцінюються як загрозливі [2, с. 289]. Тривожність виражається доцільним підвищенням сенсорної уваги і моторної напруги в ситуації можливої небезпеки [4, с. 87]. Вона може також розглядатися як психодинамічна властивість, пов'язана з інертністю нервових процесів. А. Прихожан пов'язує поняття тривожність з переживанням емоційного дискомфорту, з очікуванням неблагополуччя, з передчуттям небезпеки. Окрім того, тривожність являє собою стійке особистісне утворення, здатне зберігатися протягом досить тривалого періоду часу. Тривожність може виступати як емоційний стан і як стійка властивість, як риса особистості або темпераменту [4, с. 112].

Основними причинами появи тривожності в дошкільному віці є неадекватна стратегія сімейного виховання, несприятливий сімейний мікроклімат, вікові страхи, адаптація до дошкільної освітньої організації, підвищена тривожність самих батьків [5, с. 43-46]. Прояви тривожності, які обумовлені цими причинами, мають стійкий і тривалий характер, а також є подібними, незалежно від джерела виникнення. Так, серед прояву тривожності особливо яскраво виділяються зниження пізнавальної і мовленнєвої активності, прагнення до самотності і байдуже ставлення до спільних ігор і комунікації з однолітками, вимога схвалення своєї поведінки з боку дорослого, невротичні звички. У дитині закріплюються інфантильність, сором'язливість і недовірливість, які в більш старшому віці стануть патологічними рисами характеру, постійне відчуття тривоги, страху і занепокоєння формують тривожність, яка ускладнює

нормативний особистісний психічний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

Отже, високий рівень тривожності негативно впливає на розвиток особистості і може привести до її дезадаптації і невротизації [1, с. 104], виступаючи серйозним ризик-фактором для розвитку багатьох невротичних і психосоматичних відхилень. Саме тому у вітчизняній психології та педагогіці давно визнана необхідність систематичного контролю за психічним розвитком дітей, що дозволяє своєчасно виявити порушення в онтогенезі, дає можливість організувати роботу з компенсації, корекції і попередження вторинних відхилень у розвитку [6, с. 33].

З метою вивчення психологічних особливостей впливу особистісної тривожності на взаємини дітей дошкільного віку у групі однолітків нами було проведено експериментальне дослідження. Були підібрані діагностичні методики для вивчення дитячої тривожності та особливостей міжособистісних відносин у групі дітей. Для дослідження емоційного стану кожної дитини та проявів у неї особистісної тривожності були використані малюнковий тест «Будинок–Дерево–Людина» та проєктивна методика «Малюнок неіснуючої тварини». Для діагностики міжособистісних відносин дітей застосовувались соціометрична та аутосоціометрична техніки.

Експериментальна робота проводилась на базі дошкільного навчального закладу «Сонечко» в с. Веприн. У дослідженні взяли участь 29 дітей старшого дошкільного віку.

Результати проведеного експериментального дослідження показали, що за тестом «Будинок–Дерево–Людина» високий рівень тривожності був діагностований у 7% дітей, середній рівень тривожності мають 17% дітей і низький рівень – 76% дітей групи. Методика дозволила виявити деякий взаємозв'язок рівня тривожності та ступеня виразності конфліктності й труднощів спілкування, а саме у дітей з високим і підвищеним рівнем тривожності спостерігаються труднощі в спілкуванні, які

з'являються, можливо, в результаті конфліктності. Аналіз малюнків «Неіснуючої тварини» показав, що високий рівень тривожності мають 2 дитини, їм властива інтровертність, випадки замикання в собі, присутній емоційна лабільність, виражена невпевненість в собі, страхи, розлади сну і апетиту, у більшості малюнків дітей спостерігаються ознаки агресії, малюють тварин дуже великими, що говорить про характерний для дітей цього віку егоцентризм. Середній рівень тривожності діагностовано у 5 дітей, їх відрізняє не настільки виражена невпевненість в собі, страхи, присутній підвищена відволікання. Низький рівень тривожності за результатами цієї методики зафіксований у 22 дітей. Їх батьки відзначають відсутність розладів сну і апетиту, нічних страхів, бурхливих проявів полярних емоцій.

У результаті проведеного соціометричного дослідження в групі дітей старшого дошкільного віку зроблено наступні висновки: в досліджуваній групі «зірки» – 6 осіб, «улюбленці» – 5 дітей, «прийняті» – 17 й «не прийнята» – 1 дитина. З умовного розподілу дітей на групи бачимо, що діти, яких вибрали всі або майже всі однолітки із числа тих, кого вони самі вибирали, мають ґрунт для більш високого емоційного самопочуття, життєрадісності, ніж ті діти, яких можливо й вибирають, але зовсім не ті, до яких вони самі прагнуть. З отриманих співвідношень видно, що чим вище рівень тривожності, тим більший відсоток дітей має несприятливий статус у групі, особливо це характерно для дітей з високим рівнем тривожності: у несприятливу статусну категорію потрапили всі діти.

Таким чином, необхідна розробка ефективної корекційної програми зі зниження рівня тривожності, що сприятиме гармонійному розвитку міжособистісних взаємин у групі дітей старшого дошкільного віку. Вибір методу психокорекції спирається на врахування вікових, індивідуальних і специфічних особливостей конкретної дитини. У контексті даного дослідження доцільно використовувати для психокорекції ігротерапію, так як гра

є природною потребою дитини і має першорядне значення для її природного розвитку. Саме ігротерапія стає ефективним засобом корекції, яка дозволяє доступними і природними способами для дитини старшого дошкільного віку скорегувати страхи, тривожність, небажану поведінку, знизити емоційну напругу, підвищити впевненість в собі і багато іншого.

Як психологічний феномен тривожність багатогранне явище, що характеризується складною будовою, є результатом складної взаємодії біологічних, фізіологічних, психофізіологічних, особистісних, соціальних факторів. Необхідність діагностики рівня тривожності обумовлена тим, що підвищений рівень тривожності свідчить про недостатню емоційну пристосованість дитини до тих чи інших соціальних ситуацій. Експериментальне визначення ступеня тривожності розкриває внутрішнє ставлення дитини до певної ситуації, дає непряму інформацію про характер взаємин дитини з однолітками і дорослими в сім'ї, дитячому садку.

Дослідження показало, що у дітей дошкільного віку тривожність може приводити до порушення відносин з близькими дорослими і у групі однолітків. До підвищеної тривожності схильні як хлопчики, так і дівчатка, але в дошкільному віці більш тривожними є хлопчики. При цьому дівчаток більше хвилюють взаємини з іншими людьми, хлопчиків – насильство у всіх його аспектах. Рівень тривожності залежить від рівня самооцінки дошкільника: чим нижча самооцінка, тим вищий рівень тривожності. Результати використання соціометричної методики показали, що рівень тривожності взаємопов'язаний зі статусним положенням дитини у групі однолітків. Виявлено, що діти з високим рівнем тривожності, виявляються неприйнятими більшістю у своїй віковій групі та потрапляють до групи ізольованих, що ще більше посилює рівень їхньої тривожності. До категорії тривожних дітей входять діти, які відчують дискомфорт при необхідності вступати в контакти з однолітками і дорослими, за виключенням вузького кола близьких людей,

невпевнені в своїх силах, не здатні орієнтуватися в людських відносинах, переживають різноманітні страхи, частково реальні, а частково видумані.

Рання діагностика і корекція дозволяє подолати розвиток такої несприятливої риси характеру дитини як тривожність, яка згубно впливає на розвиток особистісної сфери в цілому.

Список використаних джерел:

1. Астапов В.М. Тревожность у детей / В.М. Астапов. – СПб.: Петер, 2004. – 224 с.
2. Захаров А.И. Неврозы у детей и психотерапия / А.И. Захаров. – СПб.: Союз, Лениздат, 2010. – 336 с.
3. Мэй Р. Смысл тревоги / Р. Мэй. – М.: Класс, 2011. – 258 с.
4. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. – Київ : [б. в.], 2016. – 40 с.
5. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: Психологическая природа и возрастная динамика. Москва-Воронеж, 2000. – 304 с.
6. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРЗНАК, 2006. – 651 с.

Петрова Т.М.

вихователь,

Комунальний заклад

«Дошкільний навчальний заклад (ясла-сад) №144»

Криворізької міської ради

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНЯТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВИВЧЕННЯ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ СВЯТ

Згідно з програмою «Українське дошкілля» [1] у освітній лінії «Дитина в соціумі» окремо розглядають тему «Народознавство», в якій передбачено вивчення календарно-обрядових свят, зокрема